

УДК 343.81:17.022.2

*Морально-етичні засади діяльності органів та установ виконання
кримінальних покарань*

Яцишин М.М.

Волинський національний
університет імені Лесі Українки,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри теорії та історії держави і права

Актуальність даної теми зростає в умовах кардинального реформування кримінально-виконавчої системи з метою приведення її у відповідність з сучасними вимогами політики держави щодо виконання кримінальних покарань, зокрема, в частині гуманізації і демократизації суспільних відносин у цій, далеко не простій сфері людських дій. У науковій літературі даний напрямок досліджень започаткований у працях М.Г. Вербенського [1], Н.Г. Калашник [2], В.М. Любченка [3], В.Т. Маляренка та А.А. Музики [4], М.М. Яцишина [5] та інших.

Аналізуючи сучасні підходи в науковій юридичній і етичній літературі до морально-правових аспектів реформування кримінально-виконавчої системи, можна констатувати, що існують певні труднощі методологічного характеру, є необхідність удосконалення інструментарію, який застосовувався б при дослідженні таких проблем. Зокрема, йдеться про створення загальноюридичного механізму захисту людиною своїх прав, в тому числі й засудженої до відбування кримінального покарання.

Загально визнано, що мораль (лат. *moralis* – моральний, від *morēs* – звичаї, поведінка) – духовність, форма суспільної свідомості і вид суспільних відносин (моральні відносини); один зі способів регулювання поведінки людини у

суспільстві за допомогою установлених приписів [6, с. 770]. У той же час, моральність у ціннісному значенні – відповідність людських дій з істиною і благом кожного; в описовому значенні – комплекс визначених норм, оцінок і взірців поведінки, притаманних моральним відносинам, у процесі яких виявляється ставлення людей до суспільства і до самих себе і за допомогою яких регулюється моральна діяльність. Як світоглядна методологічна категорія, моральність є витвором і показником цивілізованості людини й суспільства.

У цьому контексті неспіввідносність моральності суб'єктів кримінально-виконавчого процесу визначає своєрідну особливість цього виду діяльності правоохоронних органів. З одного боку, держава і її кримінально-виконавча політика, що вибудовує морально-гуманістичні засади в діяльності учасників кримінально-виконавчого процесу, з іншого, особи, які відбувають кримінальні покарання, переважно моральні спустошені люди, що перебувають під негативним впливом кримінальної субкультури, - педагогічно і психологічно занедбаний контингент, який потребує комплексного соціально-виховного впливу з боку держави і суспільства.

Із сказаного вище логічно постає питання: чи може мати моральні засади вся кримінально-виконавча система? Відповідь на це, доволі непросте питання полягає в наступному: сучасне українське правознавство, визначаючи верховенство права, а не закону, виходить із необхідності визначення на сучасному етапі цивілізаційному розвитку нової сутності права, яку мають утворювати лише загальнолюдські цінності. Як вважає філософ права С.Г. Пепеляєв, в цих умовах новий підхід до розуміння права не ігнорує значення держави для формального визначення норм права та їх захисту, спирається на поняття правового закону, тобто нормативно-правового акта, який визначає необхідність конституційності й законності діяльності законодавчої, виконавчої, судової влади та органів місцевого самоврядування [7, с. 11].

Цілком поділяючи таку думку, додамо, що система кримінально-виконавчого права в правовій державі повинна зайняти першорядну роль, оскільки вона наочно демонструє моральні засади суспільства, його

спрямованість на ті чи інші соціальні цінності. При цьому, гуманізм і моральність є складовими усіх трьох основних функцій, які виконує в державі кримінально-виконавчий процес, а саме: 1) справедливе покарання осіб, винних у вчиненні злочину; 2) захист прав і законних інтересів засуджених; 3) виховання громадян у дусі поваги до закону й інших правових норм, що регулюють виконання покарань.

У цьому процесі мораль виконує забезпечувальну функцію і виступає як додаткова гарантія безумовного й неухильного дотримання правових норм, правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань тощо. У зв'язку з цим практично всі принципи, що закріплені у кримінально-виконавчому законодавстві, як загальноправові (законності, демократизму, гуманізму), так і міжгалузеві (соціальної справедливості, диференції та індивідуалізації покарання, невідворотності виконання покарання) та галузеві (рівності засуджених перед законом, підпорядкування правового регулювання завданню виправлення засуджених, поєднання покарання із заходами виправного впливу, участі громадськості у здійсненні громадського контролю та виправленні засуджених), застосовані на моральних принципах, що відображають етичну суть і реально діють в кримінально-виконавчому процесі. Причому, в галузі виконання кримінальних покарань цей зв'язок права і моралі надзвичайно плідний. Глибокий моральний зміст кримінально-виконавчих приписів підсилює їх авторитет, а тому і регулюючий вплив.

Так, у загальній системі заходів боротьби зі злочинністю саме на моральних засадах кримінально-виконавче право виконує свою головну мету – виправлення засуджених, тобто ресоціалізацію особи, коли у неї під впливом державних примусових заходів і обмежень формується власна негативна оцінка свого діяння та стійка моральна установка, що утримує її від вчинення злочинів.

Враховуючи загальні тенденції до гуманізації і демократизації кримінально-виконавчого процесу, більш перспективним є добровільне виправлення засудженого, але це не виключає застосування частково елементів

примусу. Отже, при переході від примусового виправлення до добровільного має бути розроблена спеціальна концепція, що включатиме положення про допомогу засудженим в період відбування покарання та постпенальний період, з обов'язковим врахуванням їх морально-психологічного стану.

У цьому контексті, як вважає Т.А. Денисова, поняття “виправлення” має різні смислові значення. Тобто кримінально-виконавче право має на увазі не тільки моральний, а й (головне) юридичний аспект виправлення – такі зміни в особистості засудженого, які дають змогу зробити його безпечним для суспільства, коли засуджений відмовиться від подальшої злочинної поведінки [8, с. 16].

Підсумовуючи, зазначимо, що моральні норми створюють основу для здійснення кримінального покарання відповідно до нормативних приписів і є внутрішнім мотиваційним чинником для справедливих і законних рішень та дій з боку органів і установ виконання покарань та їх персоналу. Суб'єкт, який відбуває кримінальне покарання, має бути упевнений у законності, повноті, об'єктивності, а отже, у справедливості таких дій. При цьому, вирішення поставленої проблеми повинно бути пов'язане з визначенням обов'язкових моральних вимог, що мають враховуватися усіма суб'єктами кримінально-виконавчого процесу. На нашу думку, такі вимоги повинні бути виражені в Кримінально-виконавчому кодексі.

Література

1. Вербенський М.Г. Гуманізація виконання покарань в Україні [текст] / М.Г. Вербенський // Вісник Центру суддівських студій. – 2004. - №2-3. – С. 6–10.
2. Калашник Н.Г. Права людини в установах Державної кримінально-виконавчої служби [текст] / Н.Г. Калашник // Відновне правосуддя в Україні. – 2005. - №1-2 (1-2). – С. 7 – 12.
3. Любченко В.М. Сутність засобів впливу на засуджених [текст] / В.М. Любченко // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – К.: КІВС, 2000. - №5. – С. 140 – 143.

4. Маляренко В.Т. Амністія та помилування в Україні [текст]: навч. посібник / В.Т. Маляренко, А.А. Музика. – К.: Атіка, 2007. – 700 с.
5. Яцишин М.М. Гуманізація кримінально-виконавчого права України [текст] / М.М. Яцишин // Юридична України. – 2008. - №9. – С. 100 – 104.
6. Головченко В.В. Мораль [текст] / В.В. Головченко // Юридична енциклопедія: В 6т.Т.3:К-М / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – К.: Укр. енцикл., 2001. – С. 770.
7. Пепеляєв С.Г. Європейський правовий гуманізм як чинник реформування кримінально-процесуального права України [текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12 / С.Г. Пепеляєв; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2005. – 19 с.
8. Кримінально-виконавче право [текст]: навч. посіб. / [В.А. Бадира та ін.]; за ред. Т.А. Денисової. – К.: Істина, 2008. – 400 с. – Бібліогр.: с. 333 – 351.